

טעמים ופרפראות

'העושיין פירות יהיו זקוקין לשאיין עושיין, ושאיין עושיין פירות יהיו זקוקין לעושיין פירות'. כיון שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, אין הצדיקים נחשבים כצדיקים גמורים אלא מחמת שהם נערכים ביחס לאחרים, וכלפי החוטאים הרי הם כצדיקים גמורים, נמצאת השלמתם באה ע"י החוטאים. וכיון שהצדיקים נראים שלמים וגמורים, כדאי הוא בזכותם להגן בעד הרשעים ולסלק הרעה לגמרי שלא תבוא, ונמצאו החוטאים זקוקים לאלו הצדיקים (בן יהודע. וע"ע עלי שור ח"ב עמ' תיה, ועמ' תג).

(ע"ב) 'משופש'. רש"י פרש: מלשון 'משובש', כי פ' ו-ב' מתחלפין, כמו 'נשפה' ו'נשבה'.
 וכדומה מצינו הפקר שנקרא (במשנת פאה) 'הבקר'. – ע' תוס' חולין נט: ד"ה והרי צבי; ספר האשכול (הל' בה"ב ותענית). וע' סוטה טז. 'עוקבת', והוא כמו 'עוקפת'. וע' שו"ת חות יאיר ע.
 וכן שאר אותיות שמוצאן שוה, כגון ב' ו' מ' פ' אותיות השפתיים; א' ה' ח' ע' אותיות הגרון – לעתים מתחלפות זו בזו. ע' למשל להלן נג: שדרש 'המולה' – חמלה; וערמב"ן ויצא (ל, כ); נפש חיה (לר"ר מרגליות) נג, יב. ע"ע: יוסף דעת סוטה ג. סנהדרין כד. לט: ע. קג. ע"ז ב. טז. יט:

דף כח

'מן העשת'. נראה ברור מדברי הרמב"ם (בית הבחירה ג, ד) שהוא מפרש 'מן העשת' – גוש מלא של זהב. להוציא ריקועים דקים. ובכלל 'מקשה' הוא שלא תהא חלולה אלא מלאה. ואולי אפילו בדיעבד אם עשאה חלולה – פסולה, שהרי דין 'מקשה' הוא לעיכובא, כמו שאמרו בגמרא. ורק אם עשאה משאר מיני מתכות, יכול לעשותה חלולה (עפ"י זבח תודה. וע' בהרחבה בספר דבר אברהם ח"ג א ענף ה).

'באה זהב – באה ככר'. נראה שדין 'ככר' אינו אלא לכתחילה, שהרי לא שנה עליו הכתוב לעכב. ואין זה דומה לגביעים ופרחים וכפתורים שכתב הגרעק"א שמעכבים בכשרות המנורה – כי הם כתובים לפני תיבת יהוי, וכל הויה לעכב, אבל ככר כתוב לבסוף. ושבעת נרות ששנינו במשנה שמעכבים – הגם שכתובים לאחר יהיו – יש לומר כיון שהקנים נעשו לצורך הנרות, והרי גילתה תורה שהקנים מעכבים זה את זה, אם כן הוא הדין לנרות. או גם (כמו שכתב בקרית ספר) מפני שכתוב פעמים 'נרותיה' (עפ"י זבח תודה).

'ההוא פמוט מיקרי'. 'כמדומני לא מצינו פמוט במקרא. ואולי מ"מ הוה קים להו לחז"ל דלשון תורה הוא. וטפי נלענ"ד דעיקר הכונה דלא מיקרי מנורה, ואולי נר שמו' (מהגר"א נבנצל שליט"א).

'באה זהב – באה מקשה, לא באה זהב – לא באה מקשה'. כתב הרמב"ם (בית הבחירה ג, ה) שלעולם אין עושים אותה מן הגרוטאות, גם כאשר היא באה משאר מיני מתכות.
 [ונראה שמקורו ממה שאמרו בהמשך הסוגיא בחצוצרות שכשרות מן הגרוטאות משום מקשה היא – ולא חצוצרות. והלא החצוצרות היו משל כסף, ומשמע שהמנורה גם כאשר היא משל כסף אינה באה מן הגרוטאות].

וזה שמעטו כאן, שכשאינה באה מזהב – אינה מקשה, היינו שיכולה להיות חלולה, אך לא מן הגרוטאות (זבח תודה).

מה שכתב להוכיח ממייעוט חצוצרות מ'מקשה היא' – אינו ברור, כי גם אם נניח שהמנורה כשהיא באה מן הכסף באה מן הגרוטאות, ניתן למעט חצוצרות, שאינן כמנורה שכשהיא באה כדינה צריכה מקשה דוקא, והן אף שבאות כדינן, מכסף – כשרות. ולולא 'מקשה היא' היינו למדים עיכוב בחצוצרות הגם שהן של כסף, משום לשון הויה כדבסמוך. (וע"ע בקרן אורה סעד לדברי הרמב"ם מהתוספתא פי"א דחולין. וגם זה צ"ב).

וכן צריך באור בלשונו שם (ב'תורת הקדשים' אות ר) 'ומ"מ לכתחלה יש מחמירין שלא לעשותה מן הגרוטאות' – מן הלשון משמע שלדעת הרמב"ם בשאר מיני מתכות אינו אלא לכתחילה. וכמו שכתב במשנה למלך. אך צ"ע מקורו, הלא אם כלפי גרוטאות לא דרשו החילוק בין באה זהב לשאר מיני מתכות, ממילא פסול בשניהם אף בדיעבד. וכן משמע בלשון הרמב"ם שהביא דין גרוטאות ללא כל חילוק, ומשמע כשם שפסול בזהב כך פסול בשאר מינים.

וכבר האריך בדבר בספר דבר אברהם (ח"ג א ענף ה), וכתב להוכיח (עפ"י דיוקים מסוגית הגמרא ומהתוספתא ועוד) ששני דינים נאמרו ב'מקשה'; לעשותה מגוש אחד, להוציא גרוטאות. ולעשותה ע"י הכאה בקורנס, להוציא עשייתה עם חללים. ולא נתמעטו שאר מיני מתכות אלא בדין זה האחרון, בצורת מעשה המנורה [ככתוב 'וזה מעשה המנורה מקשה זהב' – באה זהב באה מעשה מקשה...]. ויתכן עוד שהרמב"ם 'גרוטאות' – שברי כלים שנשתמשו בהם, ואפילו גוש אחד שלם, ולא מדין 'מקשה' אלא כשם שהמזבח והעצים אינם באים אלא חדשים, כדלעיל כב. וע' במצוין שם שי"א שדין המנורה כמזבח.

(ע"ב) 'דתניא, אין לו זהב – מביא אף של כסף, של נחשת של ברזל ושל בדיל ושל עופרת.'

בספר שפת אמת נקט שברייטא זו מדברת במנורה ולא בשאר כלי שרת, כיון שלא מצינו שמצוותם בזהב לכתחילה. ואולם בלקוטי הלכות (ב'תורת הקדשים' אות א) כתב שגם שאר כלי שרת מצוותן לכתחלה משל זהב. ולכאורה מקורו מן הברייטא הו, שלמד בפשטות שהמדובר על כל הכלים.

אך באמת נראה שאין כאן מחלוקת, כי מבואר בכמה מקומות שמשום נוי וכבוד בית ה' היו עושים כל הכלים מזהב (ע' יומא לו ועוד), וכמואב ברמב"ם (בית הבחירה א, ט). אלא שמלשון הברייטא 'אין לו זהב מביא אף של כסף' – משמע שאין זה מחמת הידור בעלמא אלא מעיקר הדין כך מצוותו לכתחילה, וזה רק במנורה, ומכאן דייק בשפ"א שהמדובר על המנורה (וע"ע בקרן אורה).

לא יעשה אדם... מנורה כנגד מנורה... כתבו הפוסקים (שו"ת מהרי"ק עה; יו"ד סוס"י קמא), שכיון שאין מידות המנורה מפורשות בתורה – אסור לעשות מנורה בת שבעה קנים אעפ"י שאינה גבוהה י"ח טפחים כבמקדש. והוא הדין כשאין לה כפתורים ופרחים וגביעים – אסור (שם).

ויש מקילים בקנים שאין בהם בית קיבול לשמן, אלא משמשים לנרות מוצקים, של שעוה וכדומה. ויש חולקים (ע' פתחי תשובה שם סקי"ד).

בשו"ת יחזה דעת (ח"ג סא) דן אודות מנורה חשמלית של שבעה קנים שעשוה לבית הכנסת. ונקט להתיר היות שאין לה כלל בית קיבול – אינה כתבנית מנורה שבמקדש, הלכך מותר גם לפי דעת המחמירים בשל נרות שעוה.

גם בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג לג) כתב שהעושה באופן שאינו כשר במקדש כמותו, בדבר שהוא לעיכובא – נראה שמותר [וכמשמעות לשון הש"ך, דלא כדברי הבכור-שור (ר"ה כד). ועוד. וע' מקדש דוד קדשים א, ג]. וזה שאסור לעשותה גם כשהיא קטנה מ"ח טפחים, כנראה משום שגובהה אינו מעכב בדיעבד. וגם לשיטתו יצא שאם אין לה בית קיבול שמן – מותר.

(ע"ע במה שכתב בשו"ת שבט הלוי ח"ג קו. וראה אריכות רבה בכל הענין בפסקים וכתבים לגר"י הרצוג יו"ד ח"א מג-מו).

ומנורה של זהב ללא גביעים או כפתורים ופרחים – מבואר בדברי בעל תבואות שור (המובא בחדושי רעק"א יו"ד שם) שהיא פסולה להדלקה. וכן נקט בזבח תודה, משום שגם עליהם נאמר יהיו. וזה דלא כ'הר המוריה' שהסתפק בוה. וכתב ב'זבח תודה' שלכך לא פרושו כן בגמרא, כי דבר פשוט הוא, ובאו להשמיענו חידוש שאפילו אם חיסר אחד מהם – מעכב.

ולפי הצד שכתב ב'הר המוריה' שגביעים ופרחים אינם מעכבים במנורה [וכן נראה שהבין ה'בכור שור' את דעת הש"ך, דלא כהבנת הגרעק"א בדעתו], נראה שלמדו כן ממה שנקטו בדוקא 'תשעה גביעים מעכבין זה את זה, כפתורים מעכבין זא"ז, פרחים מעכבין זא"ז' – ולא אמרו שמעכבים את המנורה. וכן צדד בשו"ת שבט הלוי (ה"ו קו) עפ"י דברי הרמב"ן (ריש בהעלותך) ועוד, שאמנם מצות עשיית המנורה שנאמרה בפרשת תרומה 'ועשית מנורת...! אינה מתקיימת ללא כל פיתוחיה וקישוטיה, אך אין כל אלו מעכבים את ההדלקה, ומדליק גם על מנורה ללא גביעים ופרחים, דלא גרעה ממנורה של שאר מתכות. [ובזה כתב לישב קושית התוס' מדוע לא נקטה משנתנו גביעים ופרחים – שלא נקטה המשנה אלא דברים המעכבים את ההדלקה, שבלעדם אין זו צורת מנורה כלל].

לפי הסברא הנ"ל שכל שינוי הפוסל במנורת המקדש אין איסור לעשות כמותו, צריך באור לדעת הפוסלים מנורת זהב ללא גביעים וכפתורים ופרחים, מדוע אסור לעשות דמות מנורה בלא כל גביעיה וכו' (כדברי השו"ע שם, ומשמע גם בשל זהב). וי"ל משום שבשאר מיני מתכות אין צריך לעשות גביעים וכפתורים, הלכך גם ללא אותם דברים נחשב כ'תבניתה' (ע' פ"ת סקט"ו). ואפשר דבשל זהב אכן אין בזה איסור אלא מדרבנן.

ונראה פשוט שגם לפי השיטות שכל שהוא מעכב בפנים – מותר לעשותו, אסור לעשות מנורת זהב שאינה מקשה אחת, הגם שהיא פסולה למקדש, מפני שדין 'מקשה' אינו ענין לתבניתה אלא לדרך עשייתה. אלא שיש לעיין באופן שניכר עליה שלא נעשית מקשה אלא בחיבורי חתיכות, שמא דומה למשנה מתבניתה בדבר הפוסל, וכמו שעושה מעץ או מכל חומר הפוסל, שמותר, או כיון שענין 'מקשה' אינו שייך לתבנית, גם כשניכר שאינו 'מקשה' אין כאן תבנית אחרת. וכן צ"ב כשעשאה חללה.

עוד צידד באגרות משה, שמותר לעשות כתבניתם כדי להתלמד, וככל שאר הצורות המותרות להתלמד, שהרי כולם נלמדים מאותו מקרא. וכתב שם שנראה שגדר 'להתלמד' שייך גם כשאינו נוגע למעשה, אלא לידע את צורת המשכן והמקדש שבעבר, אף כי המקדש שלעתיד מידותיו שונות. אך זה שלא כדעת הגר"ח זוננפלד זצ"ל שאסר לעשות צורת המשכן אפילו באנפין זעירין. ע"ש. וע"ע במובא ביוסף דעת ע"ז מג.

'נמשכין ועולין'. 'נלענ"ד דפירושו דעולין בקו ישר ולא כמין קשת. וגם שמם קנים מורה על כך, כי דרך הקנים לצמוח בקו ישר, ולא כמין קשת' (מהגר"א נבנצל שליט"א).

וכן מורה פשטות לשון רש"י בסדר תרומה: 'אלכסון', וסתם אלכסון הוא קו ישר משופע. וכן קצת משמע ממה שאמרו גבי מנורת בית חשמונאי 'שפודים של ברזל', והרי השיפודים ישרים. [וידוע שכן הוא בציור כת"י הרמב"ם, וכן ברישומים ותבניות עתיקים, ואם כי ראייה אין כאן, סמך יש כאן]. וכן כתב הגר"ח קניבסקי שליט"א (ברייתא דמלאכת המשכן פ"ד ה בהערה.

ובמכתב) שכנראה הציור הרווח של המנורה כשהקנים עגול – טעות הוא, שהרי רש"י כתב שהיו אלכסון. והיה מקום לדקדק קצת לאידך גיסא, מיתור הלשון 'נמשכין ועולין' (ולא מצאתי לו חבר בדרו"ל) שלא היו מתחילים עלייתם בקו ישר מיד אלא תחילה נמשכים הצדה ואח"כ עולים, שאם עולים מיד היה די לומר 'עולין מכאן ומכאן'. ויש לדחות. וכן כתב לי הגר"ק שליט"א שאין שום ראייה מלשון זו. (וכ"מ מרש"י זבחים סב: ד"ה שני כבשים, שכתב: 'ונמשך [הכבש] ועולה באלכסון' והרי שם הוא קו ישר ולא מעוגל).

ואיך שיהיה, נראה לכאורה שבכל אופן כשרה, שלא מצינו הלכה מסוימת בדבר, שתהא כך ולא אחרת. עוד על צורת המנורה, ע' בספר מנהגי ישראל ח"ה פרק ח ובנספח לפרק ז.

*

'אפילו כתב אחד מעכבן' – והאורות ההם העליונים מזהירים על האותיות, ומכאן נמשך קדושת ספר תורה תפלין ומזוזות. ולפי הקדושה שבה נכתבים כך תגדל ההשראה וההארה על האותיות, ולכך ספר תורה שיש בו פסול אחד – נפסל כולו, כי אין ההארה עליו כראוי שימשך ממנה הקדושה לעם בכח הקריאה בו (מתוך הקדמת הרמח"ל לקל"ח פתחי חכמה, בקיצור).

*

'בגמרא (שבת כא:): 'בדקו ולא מצאו וכו' נעשה נס וכו' – הלשון נעשה שמשמע שע"י שבדקו ולא מצאו, נעשה ונגמר הנס, כי בפשיטות היה צריך לומר ועשה הקב"ה נס; – אך יובן על פי המדרש רבה (בהעלותך): וזה מעשה המנרה מקשה זהב שהרבה פעמים נתקשה משה במעשה המנורה עד שנצטוו להשליך כבר זהב לאש ויצאה המנורה עשויה כתקונה מאליה עיי"ש; –

הענין יובן, כי המדרש מפרש הכתוב וזה מעשה המנרה מקשה – כי המקשה גופא, היינו ה'נתקשה בזה', זה ממש הוא מעשה המנורה – כי בעצם אלמלא הקב"ה עוזרו לא יכול לו, וכל הענין הוא אך בכח דפתחו לי פתח כחודה של מחט – הוא היגיעה עצמית מצד האדם, אבל ההדרגות ניתנו לו מן השמים דייקא, אחרי שממלא יגיעותיו לפי כוחו.

והנה לאדם נדמה כי עיקר הוא בהשיגו איזה השגה והארה, שזאת היא עיקר עבודה, אבל לא כן הוא, כי זאת מאירים לו ממעל, אך עיקר עבודתו מעצמותו, הוא היגיעה דייקא. וזהו וזה מעשה המנורה – מקשה זהב היינו היגיעה הוא המעשה. וזה עד ירכה עד פרח מקשה הוא – שהמה ההדרגות היותר גבוהות המתרמזים בשם פרחים כענין ציצים ופרחים – כל זה הוא נעשה אך בה'מקשה' היינו היגיעה, כל אחד כפי בחינתו וכחו.

והנה במשה רבינו ע"ה שהשלים העבודה על תלה עד הקצה, היה מתקשה בה כמה פעמים – רומז להיגיעה עד אין שיעור, כי לו הי' יכולים למסור לו שיתגיע עד הקצה, לא כן בשאר בני אדם שלא נוכל להטיל עליו יגיעה יותר מכפי כחו. וזה בהשלימו היגיעה עד הקצה, נשלמה המנורה ויצאה עשויה כתקונה בירכה ופרחה בכח היגיעה הגדולה שנתקשה בה, כי השלים ע"י היגיעה כל מעשה המנורה.

וזה כמראה אשר... עשה את המנרה הנדרש: ומי עשאה, הקב"ה – כי אחרי שהשלים יגיעתו נעשתה המנורה כתקונה ונמסר לו ממעל כל המנורה שנשלמה בכח יגיעתו שנתקשה בה, ודי למבין.

וזה הוא בגמרא בדייקא 'בדקו ולא מצאו' – אשר בפשיטות אחרי שאמר ולא מצאו, מובן שבדקו – ואך להורות כי מזה ממש נעשה הנס, ע"י שבדקו, הנרמז ליגיעה מצדם מעצמותם, אשר זהו מעשה המנורה ממש דמקשה זהב, הוא היגיעה כנ"ל, על ידי זה נעשה נס, כי זה הוא ממש עשיית הנס בכח יגיעתם, בסוד 'זה מעשה המנורה – מקשה, וד"ל'.

(אמרות טהורות לרה"ק רש"ש מאמשינוב, עמ' יד. וע"ע שפת אמת תרומה)

ע"ע רמזי שלשה דברים שנתקשה בהם משה – בספר נועם אלימלך תרומה ד"ה ועשית את המזבח.

מעשה המנורה

(מתוך ספר הפרשיות תרומה. עפ"י ספרים וסופרים)

נתקשה משה

אתה מוצא שנתקשה משה במעשה המנורה יותר מכל כלי המשכן עד שהראה לו הקב"ה באצבע כו', שכן הוא אומר 'מקשה תיעשה המנורה' – כאדם שהוא אומר: 'מה-קשה לי המלאכה הזאת', וכיון שנתקשה אמר לו הקב"ה: משה, טול כבר זהב והשליכו לאור והוציא והו ומעצמה נעשית וכו'. היה מכה בפטיש ומעצמה נעשית, לכך נאמר מקשה 'תיעשה' מלא יו"ד, ולא כתיב תעשה, כלומר מעצמה תיעשה. מה עשה משה? נטל כבר זהב והשליכה לאור ואמר משה: רבש"ע, הרי הככר (נשלך בתוך האש), כשם שאתה רוצה תיעשה לפניך. מיד יצאה המנורה עשויה בתקונה, לכך כתיב: 'כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה את המנורה'. 'עשה משה' – אין כתיב כאן אלא 'עשה' סתם. ומי עשאה? הקב"ה.

עוד אמרו חכמים שארבע פעמים הראה הקב"ה את המנורה למשה ועדיין מתקשה היה לעשותה; ראשונה ע"י שכינה שהראה לו יחד עם כל הכלים ושכחה משה. וחזר והראה לו מלאך מיכאל שהיה עומד לפני משה וממתח בזהב ועושה אותה. ואחר כך גם מלאך גבריאל חגור היה כמין פסיקיא (סנור של אומנים) והראהו למשה סדר עשייתה. ועדיין היא מקשה למשה עד שהראהו לו עשויה ומושלמת; –

ואתה מתמה: כלום שייך 'מקשה' במה שהקב"ה מלמד לתלמידו, עבדו הנאמן, משה אדון כל הנביאים? וכיצד שייך שכחה אצל משה רבינו שלמד מפי הגבורה? –

ועוד, מה שייך קשה בדבר שבמלאכה? כלום חסרו בעם חכמי לב חושבי מחשבות ועושים בכל מלאכה, ומי לנו גדול מבצלאל שהכתוב מעיד על חכמתו, ואנן סהדי שנמצאים תמיד בעולם אומני יד היודעים לעשות כל אשר מכתובים להם צורה ומדות, והרי הדברים מפורשים בפרשה כל צרכם. דבר שתינוקות של בית רבן יודעים, כל מעשה המנורה, קשה היה למשה לומר לבצלאל שיעשה, אתמהה.

על כרחק אתה אומר שאין בציווי על המנורה ועל מעשיה משום מלאכה בלבד, אבל יש כאן משום חכמת היוצר וגבורת הבורא שברא עולמות בחכמה ובתבונה ובדעת והאיר והאציל מאורו כביכול על מעשי כל שבעת ימי בראשית. כיון ששקע עולם בחשכה בעשרים וששה דורותיו הראשונים וחישב להתמוטט, אז חידש הקב"ה את בריתו עם עולמו ע"י ישראל שנכנסו בברית והרי הם נעשו מעתה שותפים ליצירה. עכשיו הקב"ה מצוה למשה ולכל ישראל עמו ואומר להם: קיימתם את עולמי – השיבו לו גם אורו שכבה, אור שבעת ימי בראשית! –

הרי אני מוסר בידכם סממני-סודותי שבהם הארתי עולמי בתחלת ברייתו – עתה אתם עשו כמוני אז ועשו המנורה בסממנים ובסודות שהראית בהר; –

וכאומן גדול שהתקין לו מנגנון עצום ונפלא מאד והוא מוסרו לתלמידו ואומר לו: דך על כפתור זה – והכל מתמלא אורה, ואם על זה תכה – והנה נמלא הכל טובה וברכה; ואתה היזהר שלא

תשנה כלום מכל מה שאמרת, אל תוסף ואל תגרע, שאם אתה משנה, מיתר או מחסר – את כל מפעלי אתה מחריב! –
 והתלמיד שומע יודע ומבין, אעפ"כ הוא מתקשה לעשות – כחס על מפעלו של רבו וכמתירא שמא יפשע וישנה, עד שרבו לוקחו ועושה בכוחו ובידו, ובאצבעו של התלמיד...

חדוש עולם, שנה, נפש, בשבעת נרות בראשית

בראשית היצירה, כך רצה היוצר שתהא כל היצירה עולם אחד, מקשה אחת שכל גרגיר בו אחוז ודבוק בכל המפעל וכולו יחד מעיד על פועלו, דולק ומאיר ע"י שבעה נרותיו – נר תמיד. בעולם כך וכן בשנה וכן בנפש.

עולם – כל היצור. למן המולות בשמים ועד גרגיר חול אחרון; למן ביצת הכינה ועד קרני ראמים. ושבעת נרותיו – המאמרות של הקב"ה שבהם בראם כולם על ידי שאמר והיו – 'יום אחד', 'יום שני' עד 'ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו' וגו' ובהם הוא מחיה אותם בכל עת ובכל שעה; – שנה – כל העתים. גם חשך לא יחשיך ממנו ולילה כיום יאיר, וימי החול כימים של קדש, הכל על ידי שבעת הנרות של זמן שיאירו בכל העתים והזמנים, אף של חולי חולין. ושבעת הנרות בזמן – הימים של מקרא-קדש שבשנה ששבעה הם: פסח שני ימים, שבועות יום אחד, ראש השנה יום אחד, יום כפור יום אחד, סכות ושמיני עצרת שני ימים, הם יאירו בכל השנה – מקשה אחת; –

נפש – כל האדם. כל כחותיו אשר בנפשו. אהבתו וגם שנאתו, שמחתו וגם תוגתו, בטחונו וגם פחדו, זריותו וגם עצלותו וכיוצא באלה כל יתר כחותיו בכל קצוותיהם, הכל כאשר לכל מקשה אחת משועבדים אך לעבוד את בוראו, ולא יהא כח אחד באדם פנוי מעבודת אלקיו. ואור ה' יהל על כל גופו ונפשו דרך שבעת הנרות אשר בו – שני עינים שבהן רואה את כל היקום ומכיר ממנו את בוראו, שתי אזנים שבהן שומע קול ה' הבוקע לעולם מכל היצור, שני נחירי אפו שבהן מריח ומבחין כל טעם וכל ריח ומבדיל בין טוב לרע, והפה אחד שבו דובר וממלל שיר ושבח לאלו-ה יוצרו וכל אברי גופו וכחות נפשו מתרגשים ובאים עמו. מקשה אחת. אז מסר הקב"ה את עולמו לאדם הראשון ואמר לו: נהוג בעולמי והדלק את מנורת להעלות נר תמיד. לא עשה כן. עברו עשרים וששה דורות וכבר דומה היה שכבתה המנורה והחשך יכסה ארץ.

עכשיו, עם חידוש הברית בין האדם, בין ישראל לעושה שמים וארץ, הקב"ה מצוה לעבדו הנאמן בכל ביתו ואומר לו: שותף עשיתך לעולמי – קום והאיר את עולמי בסממנים שהארתיו אני בתחילה – 'זוה מעשה המנורה – מקשה זהב עד ירכה עד פרחה מקשה היא כמראה אשר הראה' וגו' (במדבר ח); –

'ועשית מנורת זהב טהור' – שיהא כל העולם מראש ועד סוף כמנורה דולקת ומאירה לכל יצור נוצר עד שידע כל פעול מי פעלו ויבין כל יצור מי יצרו; –

שיהא כל הזמן קדש לה' בלבד ויאירו כל מחשכיו כבתחלה; –

ושיהא כל האדם שהוא כתר הבריאה ותמצית כל כחות הפועלים, אף הוא כולו מקשה אחת ועובד לבוראו בכל כחותיו ובשני יצריו – ראה ועשה כמוני, אל תשנה מכל המלאכה הגדולה הזו!

מתקשה משה. הרי כל הקלקול הראשון מן האדם יצא, איך אבוא אני ויבואו אחרי בני אדם כמוני ויתקנו את אשר קלקלו הראשונים? ושמה חלילה יפשע אדם עוד ויוסיף קלקול עוד – עשה אתה, רבש"ע, מלאכה זו ותהא שלמה ולא תגע בה יד אדם! – הסכים עמו הקב"ה. – השלך את הככר אל האש ותצא המנורה עשויה ונחשב לך כאילו אתה עשיתה, כי יראת, כי חרדת על עולמי; ויראתך וחרדתך על עולמי – היא היא מלאכתך וחלק השותפות שלך בעולמי-בעולמך. ומכאן ואילך ההדלקה של המנורה, העלות בה נר תמיד, רק שלך תהא – – –

מדרשים באורים ופירושים

מקשה תיעשה המנורה – 'תיעשה' מלא יו"ד, רמז לעשר מנורות שעתיד שלמה לעשות בבית המקדש. וחולקים חכמים בדבר. יש מהם אומרים שבכולם היה מדליק, ויש אומרים שלא הדליק אלא במנורה שעשה משה והשאר היו לנוי ואעפ"כ נעשו כולן במתכונתה של המנורה שעשה משה. וכל אחת ואחת הביא לה אלף ככר זהב והכנסוהו לכור אלף פעמים והעמידוהו על ככר זהב טהור ועשה מנורה, וכך בכל עשר המנורות. כפתריה ופרחיה ממנה יהיו – רמז: גם הציצים והפרחים המשמשים את דברי התורה, אלו המדעים והחכמות השונות – גם הם יהיו מן התורה עצמה ולא ילכו ללמוד חכמות מן החוץ ויכניסון בתורה כדי לפרשה בהן. ועשית את נרותיה שבעה – משה עשה מנורה אחת ובה שבעה נרות כנגד שבעה עממים שכיבש: האמורי והכנעני, החתי והפריזי, החוי והיבוסים והגרגשי. ושלמה עשה עשר מנורות, של שבעים נרות, לפי שהיה מושל על שבעים אומות שנאמר (מלכים-א ה): ושלמה היה מושל בכל הממלכות.

ע"ע: חדושי אגדות מהר"ל; בני יששכר כסלו-טבת ד, מט; חדושי מרן רי"ז הלוי תצוה, עמ' 44.

*

'אף של עץ לא יעשה, כדרך שעשו מלכי בית חשמונאי. אמרו לו: משם ראיה, שפודים של ברזל היו וחיפום בבעץ, העשירו – עשאו של כסף, חזרו והעשירו – עשאו של זהב' – '... והוקשה לך, איך תקנו חז"ל דבר מועט כזה לכתובת אשה, והם אמרו 'כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה' – והלא אפילו עני שבישראל כשיהיה לו קטטה עם אשתו תהא קלה בעיניו להוציאה בדבר מועט כזה; – תשובתך, אתה שערת באנשי מירוקה, שעשיריה היו להם בתים מלאים כל טוב אוצרות כסף וסחורה ומטמוני מסתרים מרגליות ורוב פנינים ומערות מלאות דינרי זהב. ואשר אין לו כל אלה, אף אם יהיו לו חפצים ותכשיטים ואלפי זהב ואומנות נקיה להרויח בה פרנסתו והותר – נקרא עני. אבל תשער בתושבי הארץ הזאת (כפי הנראה הכוונה לאלג'יר שבצפון אפריקה) שאינם מספיקים ללחם צר ומים במשורה, ועל הארץ ישנים או על שטיח עור, ובכסות יום מתכסים בלילה, ומלבושיהם טלאי על גב טלאי, ורובם הולכים יחפים.

ובימי חז"ל כך היו, כמו ששערו במזוונות האשה למשרה אשתו על ידי שלישי. וגם מגדולי חכמים היו בעלי אומנות, כמו שאמרו על רבי יהושע שהיה פחמי. והלל שהיה מזרע דוד היה משתכר בזו אחד להביא מן היער חבילת עצים. ורב כהנא היה מוכר סלים לנשים מחמת עניו כדאיתא בפרק קמא דקדושין. ובדורו של רבי יהודה בר אלעאי היו חמשה מתכסים בטלית אחת ועוסקים בתורה. ואנשי כנסת הגדולה המתקנים תקנות בישראל כשעלו מן הגולה כבר היו עניים עד מאד, כמו שמוזכר בספר עזרא, שבימי נחמיה היו נושים איש באיש וכובשים בניהם ובנותיהם לעבדים, מהם לוו כסף למדת המלך, ומהם לקחת דגן ברעב.

וגם מנורת בית המקדש אשר עשה משה רבינו ע"ה כבר זהב טהור, יש מן החכמים ז"ל אומרים שמלכי בית חשמונאי עשאוה מעץ, ויש מן החכמים אומרים ששפודין של ברזל היו וחפום בבעץ, העשירו עשאוה של כסף, חזרו והעשירו עשאוה של זהב, כמוזכר במסכת ר"ה ובמנחות. וגם ההבדלה במוצאי שבת קבעוה בתפלה עד שהעשירו קבעוה על הכוס, כדאיתא בפרק 'אין עומדין'.

ושנינו במסכת פאה, מי שיש לו נ' זוז והוא נושא ונותן בהן הרי זה לא יטול לקט שכחה ופאה ומעשר-עני לפי שאינו בגדר עני. וחמשים זוז הם חצי כתובת אלמנה. ותמה על עצמך, איך אשה מתקדשת בפרוטה, שיש בדינך קצ"ב פרוטות, והוא דבר מועט עד מאד. וגם בית דין נזקקין לתביעת פרוטה לפי שלא נתנה לימחל מן הסתם. וחכמים ז"ל תקנו כתובה לאשה לכולן בשוה, שלא לבייש את מי שאין לו. ושערו בעני ואמרו שאם רצה להוסיף אפילו מאה מנה – יוסיף. והעני אם ירצה לגרש את אשתו, את כל אשר לו צריך ליתן (מתוך תשובת הריב"ש קג).

דף כט

באורים בפשט; ליקוטים מפוסקים אחרונים

ואפילו כתב אחד מעכבן. פשיטא? אמר רב יהודה אמר רב: לא נצרכה אלא לקוצה של יוד. והא נמי פשיטא? – אלא לכאידיך דרב יהודה אמר רב, דאמר ר"י אמר רב: כל אות שאין גויל מוקף לה מארבע רוחותיה פסולה. נראה לבאר ששני סוגי פסול יש באותיות; יש פסול שהוא בעיקר צורתה של האות עד שהוא פוגם בקריאתה, וכשחסר בקריאתה הרי חסר בקריאת הפרשה כולה, שכבר אינה בהוייתה. וכזה הוא פסול חסרון קוצו של יוד. [ובפסול כגון זה אין מועילה קריאת תינוק, כיון שחסר בגופה של אות. וגם אי אפשר לתקן פסול זה לאחר שהמשיך לכתוב, בתפילין ובמזוזות, שאין זה 'כסידרן', שהרי הפרשה כולה כבר איננה 'בהוייתה']. וזהו ששאלו 'פשיטא' – כי אין זה פסול רק באות אחת אלא הוא פסול בפרשה כולה.

ואולם יש פסול שאינו פוגם בהוייתה של הפרשה כולה, כגון נגיעת אות בחברתה, שאין פסול אלא באות הנוגעת בלבד שאינה מוקפת גויל, וזהו החידוש שבמשנה, שגם פסול בכתב אחד בלבד – פוסל הפרשה כולה (עפ"י חדושי הגר"ח על הש"ס).

נראה לכאורה שהסבר זה שייך רק לשיטת התוס' והרא"ש (בגטין כ) שגט שאותיותיו מחוברות זו לזו – כשר, אבל לדעת ספר התרומה (קיד. ומובא בתרומת הדשן רל) שפוסל בגט כשאין כל אות מוקפת גויל, משום שאינה נחשבת אות, כי אין ידוע היכן האות כלה – לפי"ז יש כאן חסרון בגופה של אות.

- ב. כבר העירו שהרמב"ם השמיט דין משופש.
- ג. אין נפקותא בכל זה בין כהן הדיוט וכהן גדול, כל שהוא שלא לצורך עבודה, אבל בשעת עבודה, ואפילו להשתחוות – מותר. והשתחויה בעלמא שלא בשעת עבודה – מסתפקים הפוסקים (עפ"י זבח תודה. וע' חזו"א הוריות טו, כג).
- ד. יש לשמוע מכלל הסוגיא שהנכנס להיכל ולקדש הקדשים אינו לוקה אלא אחת. וטעם הדבר, מפני שלא נאמר בענין אלא 'לאו' אחד (עפ"י משנה למלך ב"א"מ ב, ב).

דף כח

- מט. א. כיצד מעשה המנורה, וממה היתה באה?
 ב. כיצד מעשה החצוצרות, וממה היו עשויות?
 ג. האם הכלים שעשה משה כשרים לדורות?

א. המנורה כולה היתה נעשית מעשת (= גוש, חתיכה) אחת של זהב טהור (ולא ע"י חיבור חלקים, אלא היה מכה בקורנס בחתיכה, עד שיוצאות כל צורותיה וכליה. רש"י). ואינה באה מן הגרוטאות (= זהב שבור. רש"י). שבעת קניה ונרותיה – מעכבות זו את זו. וכן גביעיה כפתוריה ופרחיה. גובהה – י"ח טפחים, כפי הפירוט הזה: רגלים ופרח – שלשה טפחים. (הרגלים יוצאות מממין תיבה מרובעת. עפ"י רש"י עה"ת; ילק"ש). טפחיים חלק, טפח – שבו גביע כפתור ופרח, טפחיים חלק, טפח – כפתור ושני קנים יוצאים ממנו, אילך ואילך, טפח חלק, טפח כפתור ושני קנים, טפח חלק וטפח כפתור ושני קנים – כל הקנים נמשכים ועולים כנגד גובהה בשוה, טפחיים – חלק, שלשה טפחים שבהם ג' גביעים כפתור ופרח. הגביעים עשויים כמין כוסות אלכסנדריים; הכפתורים – כמין תפוחי הכרתיים; פרחים – כפרחי העמודים (כמין קערה ששפתה כפולה לחוץ. רמב"ם).

וכולם נעשים 'משוקדים' – מעוטרים כדרך העושים כלי כסף וזהב (רש"י עה"ת). והרמב"ם פרש שיהא הצירור כעין שקדים (עפ"י יומא נב).

המנורה כולה, משקלה ככר.

א. נראה שבדיעבד גם משקל אחר כשר (זבח תודה).

ב. משמע בסוגיא להלן (פח) שהמלקחים והמתנות אינם בתוך חשבון הככר. ויש דעה שאף נרות המנורה לא נכללו ב'ככר' ואינם מקשה אחת.

כל זה אמור כשהיתה באה מן הזהב, כמצוותה, אבל אם עשאוה משאר מיני מתכות (כדלהלן) – אינה צריכה להיות ככר דוקא, וכן אין צורך בגביעים כפתורים ופרחים, ואינה מקשה אחת בדוקא. והרמב"ם כתב שלעולם אין עושים אותה מן הגרוטאות. יש מפרשים דבריו לכתחילה (עפ"י משנה למלך). ויש אומרים אף לעכב (עפ"י מרכבת המשנה ומלבי"ם; דבר אברהם ח"ג א ענף ה). עוד מבואר ברמב"ם שכשהיא באה מזהב, צריכה להעשות מעשת מלאה, ללא חללים [ואולי אפילו בדיעבד מעכב], וכשהיא באה משאר מתכות ניתן לעשותה חלולה (לקוטי הלכות). עשאה של כסף – כשרה. של בעץ (= בדיל) ושל אבר (= עופרת) ושל גיסטרון (= תערובת מתכות מסוימות. עפ"י הערך) ושאר מיני מתכות – רבי פוסל, ורבי יוסי ברבי יהודה מכשיר. (וכן פסק הרמב"ם. בית הבחירה א, יח). של חרס – פסולה.

של עץ, עצם או זכוכית – מחלוקת רבי וריב"ז (רב יוסף. וכן שנינו בשתי ברייתות). ורב פפא בריה דרב חנין שנה, שגם באלו פסול לדברי הכל.
הרמב"ם (בית הבחירה א, יח) פסק שאינה כשרה אלא במיני מתכות, אבל של עץ, עצם, אבן וזכוכית – פסולה.
[אבן היתה לפני המנורה, ובה שלש מעלות. עליה הכהן עומד ומטיב את הנרות (כט.).]

ב. החצוצרות היו באות מן העשת, מן הכסף. עשאן מן הגרוטאות – כשרות (מקשה היא – ולא חצוצרות). משאר מיני מתכות (וזהב בכלל) – פסולות.

משמע שכן הדין לדורות ולא רק באלו של משה. ודוקא בשתי חצוצרות הכהנים שהיו תוקעים בהן בשעת הקרבת הקרבנות, אבל כלי השיר של הלויים כשרים אף ממינים אחרים (ר"ת ועוד. ועתוס'). ויש סוברים שלא הצריכו של כסף אלא בשל משה, אבל לדורות כשרות אף בשל קרן (עתוס' ותור"י מפאריש ע"ז מז.).

ג. כל הכלים שעשה משה כשרים לו וכשרים לדורות, מלבד חצוצרות שכשרות לו ופסולות לדורות (עשה לך... והיו לך).

יש מי שכתב בדעת התוספתא (ר"ה ב) שחצוצרות של משה כשרות לדורות (עפ"י שו"ת מהר"ץ חיות לא).

דף כט

- א. כמה מנורות עשה המלך שלמה וכיצד עשאן?
- ב. מה למדו מעל המנרה הטהרה ומעל השלחן הטהר?
- ג. אלו דברים נתקשה בהם משה עד שהראה לו הקב"ה באצבעו, ואלו דברים נוספים ירדו בתבניתם מן השמים מאש, ועשה משה דוגמתם?
- ד. מאלו אותיות נבראו העולם הזה והעולם הבא, ומפני מה?
- ה. מפני מה 'מחטרים' בגגה של אות ח? מפני מה כפוף ראשה של י? ומפני מה רגלה הפנימית של האות ה' אינה מחוברת לגגה?
- א. עשר מנורות עשה שלמה, וכל אחת ואחת הביא לה אלף ככר והכניסוהו אלף פעמים לכור והעמידוהו על ככר.
- ב. על המנרה הטהרה – שירדו מעשיה ממקום טהרה, שהראה משה מנורה מן השמים ועשה כנגדה. [שאם לומר שהיא בת קבלת טומאה – פשיטא, ואין צריך לומר].
על השלחן הטהר – מכלל שהוא מקבל טומאה. ואעפ"י שכלי עץ העשוי לנחת אינו מקבל טומאה – אלא מלמד שמגביהים אותו לעולי רגלים ומראים להם לחם הפנים, להראות חיבתם לפני המקום, שנעשה בו נס גדול שהוא חם ביום הלקחו כיום סידורו. הלכך מיטלטל הוא ואינו כלי העשוי לנחת.
- ג. תנא דבי רבי ישמעאל: שלשה דברים היו קשים לו למשה עד שהראה לו הקב"ה באצבעו; מנורה, ראש חדש (- מולד הלבנה), ושרצים. ויש אומרים: אף הלכות שחיטה.
(באלו נאמר זה. וכן הראהו הקב"ה מיני חיות וא"ל זאת אכול וזאת אל תאכל, שנאמר וזאת החיה... (חולין מב).